

Győri László

”Meglepetés e költemény”

A költészet ura volt. S hogy valóban, arra a magam példája is jó. Másé is az lehet ugyan, az enyémet viszont biztosabban és részletesebben ismerem. Uralta, de mikor? Fodor András tanúsága szerint a negyvenes, az én tanúságom szerint az ötvenes évek közepén. Uralta, de mennyire? Annyira, hogy ennek a kis tanulmánynak a szerzője, a nem értelmiségi család fia tizenöt évesen a tankönyvek ellenére, a tankönyvek szövegével mit sem törődve, egyedül a versek miatt csakis József Attilát kért magának születésnap ajándékba – magától. Nem olyan világ járta arrafelé, hogy a gyerek majd a születésnapján csecsebecsének örül, nem, nem érte soha semmi meglepetés, arról sajátmagának kellett gondoskodnia, s én – ahogy ő valaha „csakis Adyt” kért karácsonyra, én – csakis József Attilát szántam magamnak születésnap adományul. S 1957 januárjában a városka egyetlen könyvesboltjában meg is vásároltam ötvenedik születésnapjára kiadott összes verseit, s odaírtam a címlapra: *Tizenötödik születésnapomra, 1957. január 29.*

Egy hónap alatt áthajóztam rajta, s az érettségiig újra meg újra elővettem, mit újra meg újra, szüntelenül az asztalomon állt, úgyhogy a huszadik századi magyar költészetet eléggé egyoldalúan, egyköltőileg tekintetem át. József Attila magasából lenéztem mindenki mást, holtakat, élőket egyaránt, sőt odáig jutottam, hogy tizennyolc éves koromig rajta kívül egyes-egyedül Tamási Lajos *Keserves fáklya* című ötvenhét eleji könyvét szereztem meg magamnak otthonra, haza, saját tulajdonul a *Piros a vér a pesti utcán* című ötvenhat októberi verse miatt, ami persze hiányzott belőle, de mindegy, azért a költő benne volt. Az igazsághoz az is hozzátartozik, hogy abban az időben abban a világban, a Sztálingrádi utcában, az ecetgyár környékén nem járta rendszeres zsebpénz, mozira, ceruzára, Élet és Irodalomra (amely akkor egy ötvenbe került), alkalmilag kapott egy-egy kis összeget a gyerek, amiből éppen hogy kitelt a mozi, az újság, az uszoda ára, úgyhogy Babits Mihályra, Radnóti Miklósrá, Hemingwayre, Tersánszkyra csak a könyvtárból futotta, emiatt zarándokoltam el minden héten a bibliotékába, amely akármilyen vézna gyűjtemény volt, a nemzeti könyvtárral ért föl akkor ott nekem. A pult elé álltam, kívárni a sorom, s a nyakamat oldalra tekerve silabizáltam a könyvek címét a gerincen, úgy kértem a polcról a Tűztáncot, mert azt is, természetesen.

Mi volt József Attilában a mindent elsöprő, otthonos, belém áradó élmény? Mintha csak én beszélnék, én, a tizenöt éves gyerek; olyan idős, mint én, vagy alig több valamivel, s nézd csak, ilyen fiatalon már lehet szépet, komolyat írni; szemem láttára nő meg benne a versíró, s nő vele együtt a vers, a költemény. Az addig soha nem tapasztalt, következetes egyszerűség, hétköznapiság olvasztotta belém a darabjait, amelyek mégsem a földön járnak, minden szavában, képében, rímében, ütemében irodalom, s ez a csoda: ez a kettősség. Mit számít, hogy egy időben egészen idegen érdekek hálójába merül érthetetlenül, például a *Lebukott* című versével, de ugyan mit számít benne az elvtárs, amikor ebben is testközeli, érzéletes sorok vannak: „Az asszony szédül, szidja gyermekét / s a szomszédné a gangon kiabál, / hogy tőlünk sose kapja vissza már / az ujjnyi kevés lámpaolajat. Tél lesz, ragyog a fagy s az éhhalál” – igen, ily sorok, s ha a végére az csap: „Testvér, segítsd a lebukottakat”, még az a *lebukott* is a testvérünk lesz, az örök lebukott.

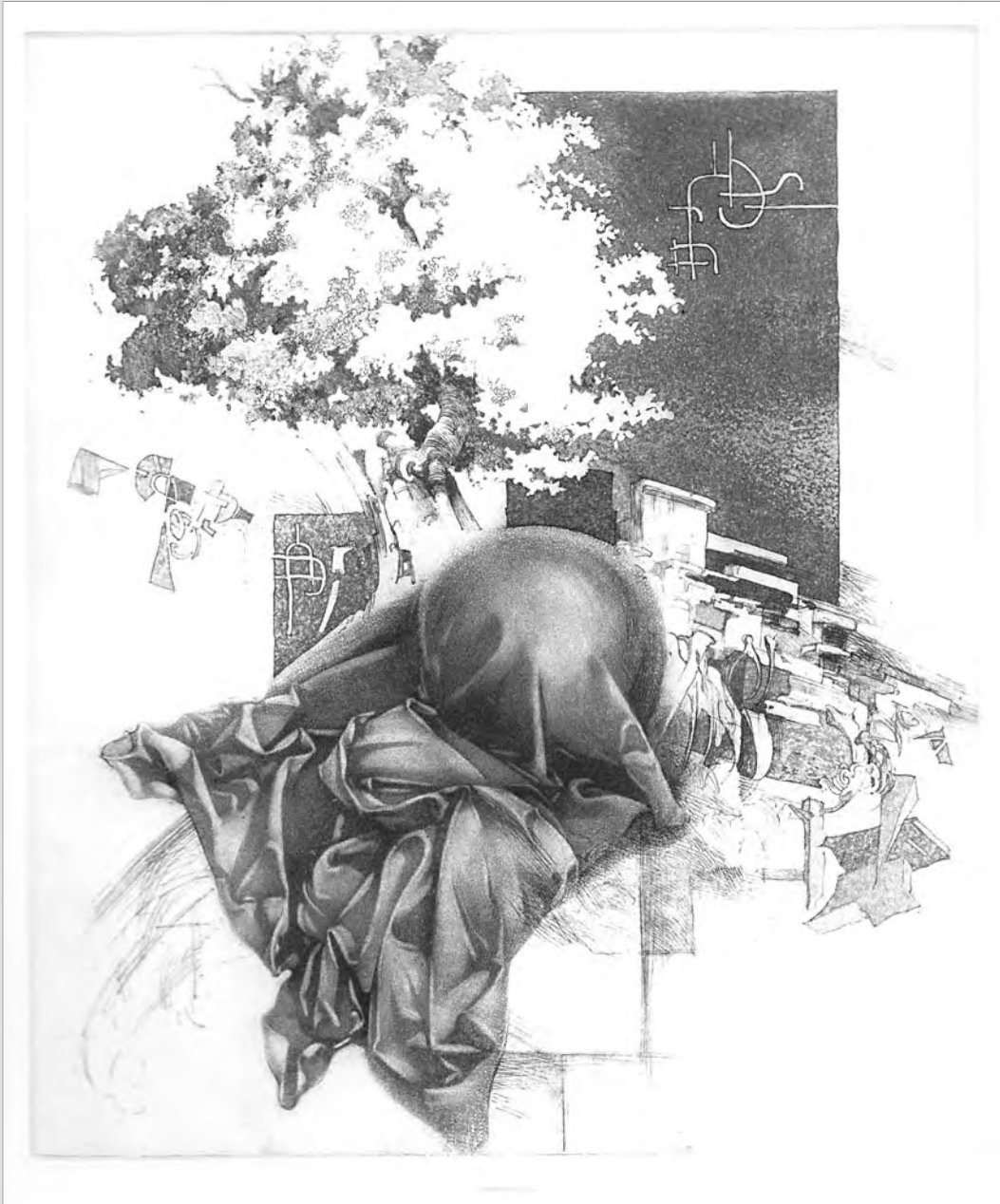
Ezt a fajta áttételt más költő az én szememben nem tudta megvalósítani. József Attila olyan eszméket is elfogadhatóvá, rokonszenvenné tett, amelyektől idegenkedtem. Semmi rárakott ideológia nem érdekelt, egyedül ő. Hogy milyen hatalma lehet magának a költészetnek, a szépségnek, egyetlen példát írok ide: kicsit, de – legalább nekem – nagyon is megható. Nagyanyám, egy idős parasztasszony, aki jó, ha egy-két Petőfi-verset ismert a XIX. század végi vályogveretes, Széna téri, nem budai, orosházi Széna téri elemi iskolából, még palatáblára írt, a helyes betűvetés finomságai nem érintették meg, nevét rövid ő-vel vetette a papírra, úgy, hogy özv. *Győri Pálné*, s a legnagyobb dicséretet mondta a *Mamára*, midőn unokája hangosan hajtogatta, hogy a fejébe menjen. – De szép ez az ének, még ha József Attila írta is – mondta. *Még ha József Attila írta is*, akit ezek a végrehajtók, ezek az államosítók, ezek a kulákozók dicsőítenek. Nem éppen irodalmilag közelítette meg a szent költészetet, a *Mamát* azonban igen, a vers szépsége lemetszette József Attiláról a fakínt, a ragadós, az ágrontó fagyöngyöt, s hitelesebb – hihetőbb – esztétikai ítéletet fogalmazott meg, mint egy akadémiai doktor. Mármost a szememben. Én magam is tisztán a verseket néztem, ahogy az evangélisták nézik az Istent: egyesegyedül a Bibliából.

„A hangok ömlenek a zongorából, / mint illatos teából száll a gőz. / Lassan simítja arcomat a mámor / és bennem most száz élet kergetőz.” Így kezdődött a könyv, az ötvenhetes, nem *A külvárosi éjjel*, ezzel a verssel nyílt ki előttem. Mintha a szemközti házból, a „patyolatos tótok”, a vászonnal vásározók házából, Pálfaiektól tolult volna ki a zongoraszó igazi tea gőzével keveredve. És így folytatódott: „*Hegyes fogakkal mard az ajkam, /nagy, nyíló rózsát csókolj rajtam, / szörnyű gyönyört a nagy vágyaknak. /Harapj, harapj, vagy én haraplak.*” Vagyis az ébredező, a képzelgő erotikával, ugyanazzal, amit én is érzek tizenöt, tizenhat évesen; ez az, én is ugyanazt mondanám, ha el tudnám mondani már. S végig, egészen a töredékekig: „*Még ne utazz el, Sárrikám, Pozsonyba, / hanem maradj velem, / ne hagyj el, ahogy itt hagyott osonva / verseim közt a másik szerelem.*” Sárrikám – olvastam akkor, amikor első szerelmemet bizony dehogyt hívták másnak, hanem hangról hangra éppen hogy ugyanúgy: Saroltának, Sárrikának, mint, aki el akar utazni Pozsonyba, de még ne utazzon el, még egy kicsit maradjon velem. S közben az *Elefánt voltam, jámbor és szegény; Egy átlátszó oroszlán él fekete falak között; Jusson a néniknek nagy bögre; Édes Hazám, fogadj szivedbe; A fán a levelek / lassan lengenek; Én állok minden fülkefényben...* Ahogy a vége felé közeledik, egyre súlyosabb, s tizenöt-tizennyolc esztendősen lehet, hogy nem is értettem, sőt lehet, ma sem értem egészen *A hetediket* (hidegen hagy), az *Eszméletet* (csak szakaszonként), lehet, hogy kevés vagyok hozzá, nem baj, sőt jó, ha egy költő nagyobb, mint az olvasója, élete végéig tuvé teheti a verset, hogy meglelje benne esetleg a titkot, a vers nyitját.

Érdemes-e annyi kommentárt, annyi tudományt átvenni hozzá, amennyit én is magamba gyűrtem? Az esedékes hozzáértőket, egy Fövény Lászlóné nevű nőt az ötvenes évek elejéről, aki porladó monográfiát írt róla, és végig a többieket, akik után majd ismét mások következnek. Hatvany Lajos Petőfi-könyveit nagyon szerettem, elbűvöltek, otthonosan duruzsoltak, beszélgettek, melegítettek, ugyanilyen József Attila-könyv nem akadt a kezembe soha. Nem a rideg tudományú, a tudományosnál is tudományosabb tudományú, a legújabb s a még újabb módszerű, hanem a lámpa alatt, emberi léptékkal olvasható az, amelyet a vershez illőnek gondolok, hiszen a vers végtére is nem matematikai képlet, meg is van írva: „*A líra logika, / de nem tudomány*”, ami ugyan érdekesen hegyezi ki; a líra azonban nem logika, csak annyiban, hogy mondatokból áll, s csak logikusan fölépített mondat (ítélet) szólhat bámiről, az viszont, hogy nem tudomány, a tudomány számára módfelett tanulságos. Nem jó a végtelékig eltudományosítani. Ha az a képlet: értem a verset, tetszik a vers, nem értem, amit róla írnak, ennél fogva odajutok, hogy a verset is kezdem nem érteni, s elbizonytalanodom: értem-e egyáltalán, sőt mi több: érthetem-e egyáltalán az irodalmat, akkor ez a képlet a költészetet kezdi ki, a költészet végét kezdi jelenteni. Annyi történeti érzéssel azért bírnunk kell: esetleg mifölvöttünk járt el az idő, nincs igazunk. Legyaluljuk a tudományt a versről, s alkalmasint mi vagyunk az a vétkes görcs, a homp, az egyenetlenség, amit le kell gyalulni róla.

Sok rövid-hosszú József Attila-tanulmányt, könyvet átbújtam, szerettem volna én is tudós lenni, imponált, s bőven, egy-egy eszme, egy-egy gondolat, egy-egy tény fölényes, kívül-belül való tiszta, tökéletes ismerete, a kikémlt, a felfedezett, a megvizsgált ismeretlen, szerettem volna legalább egyetlen tanulmányt szorgalmasan, s bőven papírra vetni, de mindig elsiklott előlem. Szép lett volna, ám az is szép, ha még most is ugyanolyan kedvesnek, jónak, gyönyörűnek, szeretetre méltónak látom annak a régi ötvenhetes, tizenötödik születésnap könyvnek bármelyik lapján az én József Attilámat. A furcsa fiatal, aki ilyesmiket ír: „*S ha már csak bicska volna ebédem, / akkor is meggyfa volna cselédem.*” Akit emiatt olyan nehezen fogadtak el sokan, és akit éppen emiatt olyan sokan a legnagyobbknak tartanak egyre, még mindig, még most is. Persze, a költők rajta is túlléptek, azt beszélük, más eszközök járják, egyebek a gondok, amiket próbálnak így meg úgy megfogalmazni, hanyatt estek eszmék, egyre kisebb részletek kerülnek szét egyre jobban. Szóval akadnak újabb furcsaságok, érkeznek az újabb furcsa költők. Már érkeztek is. De József Attila csak egy van.

Ismertem egy asszonyt, egy vöröshajút, aki a harmincas években volt fiatal, és aki egy társaságba járt József Attilával. Milyen volt? – kérdeztem tőle izgatottan. Nem elevenedett föl tőle, nyugodt maradt, s egyszerűen azt mondta: – Koszos. Koszos volt rajta az ing. A nyaka. – A polgárlánynak ilyen volt tehát: koszos. Van-e költő, akit ilyen érzéketlenül lefestett volna valaki? Egy szobor inge sohase koszos.

Frimmel Gyula
Augusztus
Mezzotinto, vegyes technika